

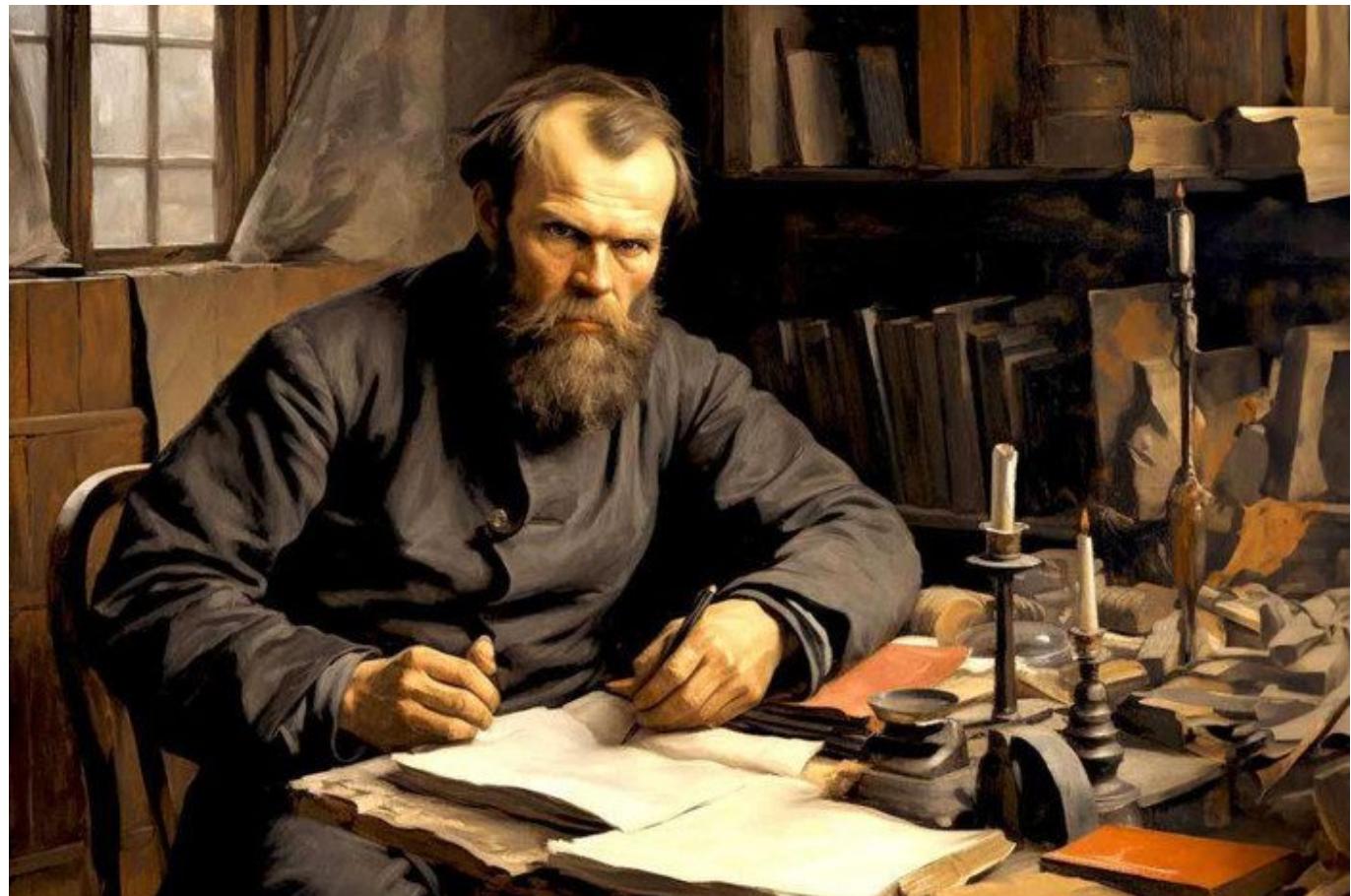
Dostoýewskiniň türklere we yslama bolan duşmançylygy

Category: Edebi makalalar, Kitapcy, Romanlar, Sözler

написано kitapcy | 26 января, 2025

Dostoýewskiniň türklere we yslama bolan duşmançylygy

DOSTOÝEWSKINIŇ TÜRKLERE WE YSLAMA BOLAN DUŞMANÇYLYGY

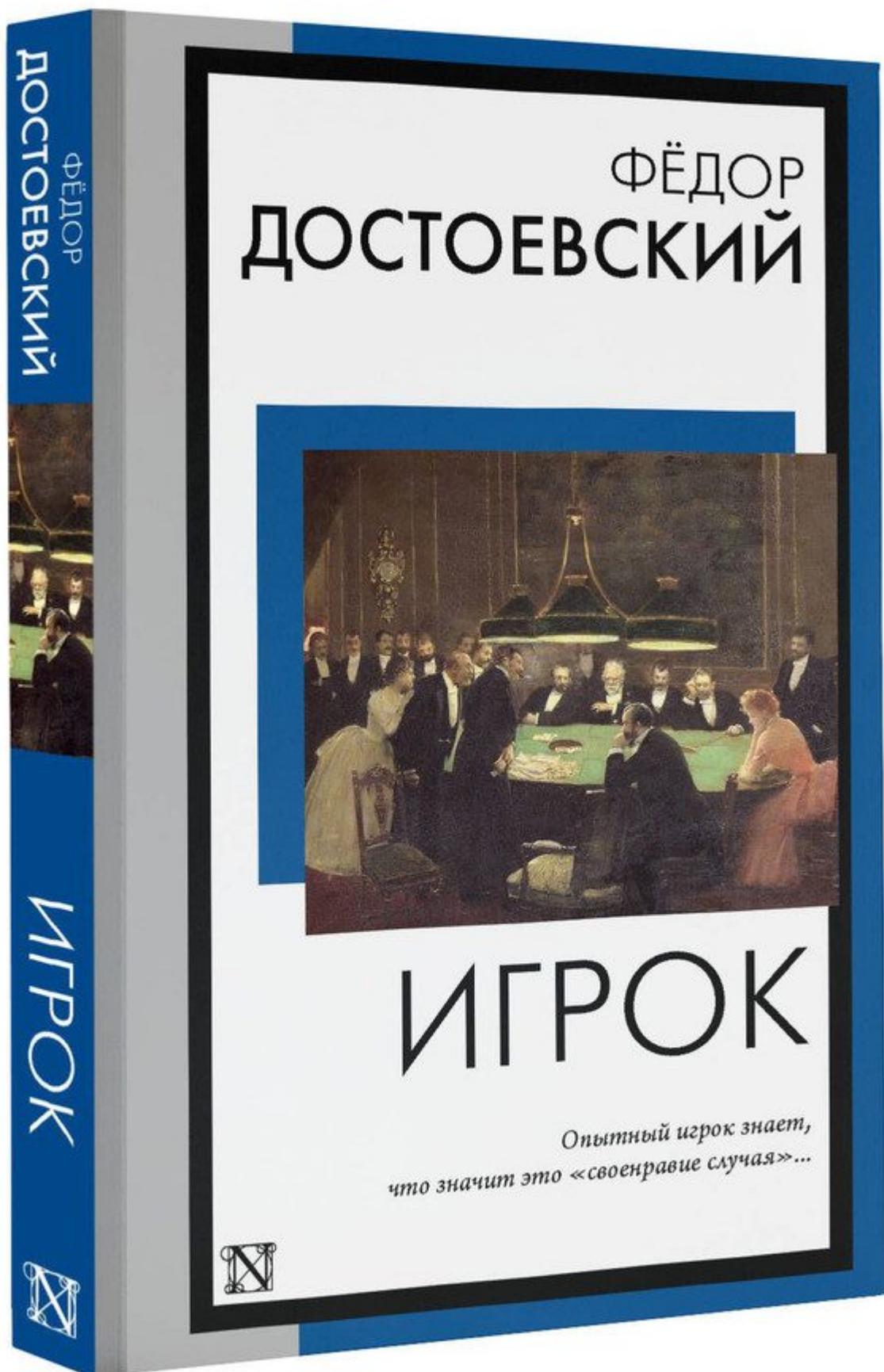
Dostoýewskiý rus we dünýä edebiýatynyň iň gowy ýazyjylarynyň biri. Muňa hiç hili sek-şübhe bolup bilmez. Emma biz bu gürrüňimizde onuň eserleriniň edebi tankydyny etmekçi däl. Dostonyň şahsyýetini we türki halklara bolan aglabasy şahsy derejede ýerliksiz we fanatik duşmançylygyna ýakyndan seredip geçeliň.

Ilki bilen-ä, Dostonyň ýazyjylygy näderejede beýigem bolsa, öz şahsyýetiniň şolar ýaly pesligi adamy haýrana goýýar.

Onuň durmuşyny pücege çykaran iň esasy zadam humarbazlygy we ite bir sümek bergililigidi. Humar oýnap eden bergilerini üzmek üçin öz durmuşyndan täsirlenip we bary-ýogy 29 günün

dowamynda «Humarbaz» eserini ýazypdyr.

Bu eserde ölemen humarbazlygyň ýazyjyny nädip örkläp goýandygyna we pulsuzlyk gorkusynyň nädip günbe-günden gerşiňi basyp duran agyr lagnaty ýükdügine ýakyndan şayatlyk edýärис.

Belki-de, «Humarbaz» eserinde iň manyly jümle Alekseyiň endige öwrülen humarbazlygyny taşlamak üçin aýdýan «Ertir hemme zat gutarar, ertir...» sözleridir.

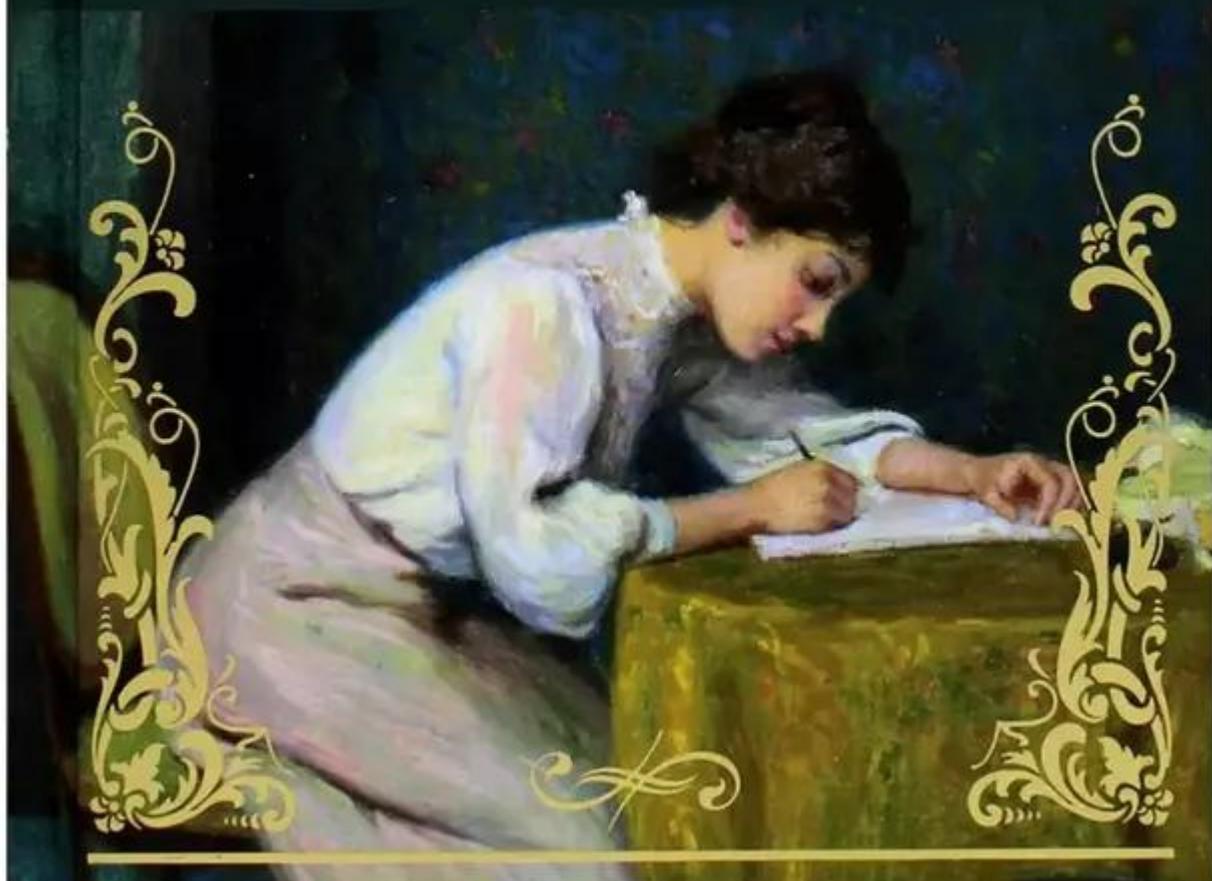
Kitap şeýle sözler bilen gutarýar. Ýagny, ol «ertir» Aleksey bilen deň derejede Dostoýewskiý üçinem hiç haçan ýetip gelibermändir. Üstesine Dosto öz durmuşynda-da bergilerini üzmek üçin yzygiderli bergi edipdir we bulary hiç haçanam üzmändir.

Meşhur ýazyjy Turgenew Dostonyň özünden pul karz alyp, soňam üzmändigini onuň şahsyétindäki gowşaklygy bilen beýan edýär: «*Dostoýeskiniň meniň karikaturamy çekendigini habar berdiler. Ýeri bolýa, goý, öz-özünü güýmesin. Bäs ýyl öñ ol Badende meniň ýanyma gelipdi, birwagt karz alan puluny bermäge däl-de, «Tüsse» («Дым») üçin maňa aç-açan sögmäge gelipdi. Onuň pikiriçe, «Tüsse» halkyň gözünüň öňünde ýakylmalydy. Bütin bu aýyplamalary sesimi çykarmış diňledim. Şindi bolsa näme görýärin? Ähli wagşyýana pikirleri aýdanmyşym... Eger Dostoýewskiý aklyndan azaşmadyk bolsa, bu onda töhmet bolýar, hem men onuň aklyndan azaşandygyna hijem şübhelenemok. Her niçik-de bolsa, ol bularyň barsyny düýşünde gören bolmaly».*

100 великих романов

Иван ТУРГЕНЕВ

ДЫМ

Dostonyň durmuşy we şahsyýeti bilen baglanyşykly gürrüňleriň
ýüzlerce kitaba ýetjekdigi üçin şu ýerde bes etsek gowy bolar.
Onuň bize garşı duşmançylykly garaýşynyň astynda ýatan düýp

sebäbiň rus nasionalistiniň duýgulary bolandygyny aýdyp bileris.

Gynansak-sa, türk we musulman obrazlary onuň eserlerinde erbetligiň iň soňky derejesine ýeren obrazlar hökmünde garşymyza çykýar. Muňa mysal getirmeli bolsa, «Doganlar Karamazowlar» romanynda türkleriň göwreli aýallary zorlaýan we çagalary öldürýän, talańcy, aýal zorlap ýören iblis hökmünde suratlandyrylandygyny görkezip bileris.

Ýazyjy ýene bir eserinde türkleriň Stambuly eýelemegini başa düşen iň uly towkynälet hökmünde telim gezek nygtaýar.

Ýazyjy «Ýazyjynyň gündeligi» eserinde Stambuly tiňkesine diken ýagdaýda, ruslaryň şäheri hökmény suratda türkleriň elinden almalydygyny ýazýar. Ol türkleriň Stambulda ýaşamagy we dolandyrmagy pikirine arka durýan ýazyjlara-da takat getirip bilmändir:

«N. Ý. Danilewskiý Stambulyň wagtyň geçmegin bilen gündogar halklarynyň umumy şäheri bolmalydygy netijesine gelipdir. Bu

jemgyýetler ruslar bilen biler Stambula hak-hukuga goldanyp eýe bolmalymyş.

Meň pikirimçe, bular ýaly çemeleşme haýran galdyryjy. Ruslar bilen slawýanlaryň arasynda nähili deňlik bolmalymyş? Olaryň arasyndaky deňligi kim üpjün etmeli? Russiyany olar bilen hemme babatda deň tutup bilmezekdigimize görä, Stambula eýelik etmäge nädip olar bilen deňlik prinsipine esaslanýan ýorelgä eýerip bolar?..

Stambul biziňki bolmalydyr. Hawa, Stambul ruslar tarapyndan eýelenmelidir, şäher türklerden alnyp, hemişelik biziň elimize geçmelidir. Gysgaça aýdanda, diñe bize degişli bolmalydyr. Şäheri eýelänimizden soñ, biz bu ýere slawýanlary we kimi islesek şony salarts. Şeýle-de prinsiplere goldanyp, ýöne bu şäherde slawýanlar bilen bile federatiw eýeçilik bolmaz...

Stambul Bosfor bogazyna we aýlaglara diñe Russiya eýelik etmelidir. Stambulda goşun bölümlerimizi we harby-deňiz güýçlerimizi saklarys, garnizonlary, redutlary gurarys... Russiya Stambuly hazır ele salmaly bolsa, munuň ýeke-täk sebäbi, özi üçin kesgitlän maksady we wezipesi bolanlygynyndandyr. Slawýanlardan tapawutlylykda özüne kesgitlän ýolunda Russiya ýcin beýleki ýasaýyış we genetiki gurşawly problema Gündogar problemasydyr we bu problemanyň çözgüdi Stambuldan geçýär...

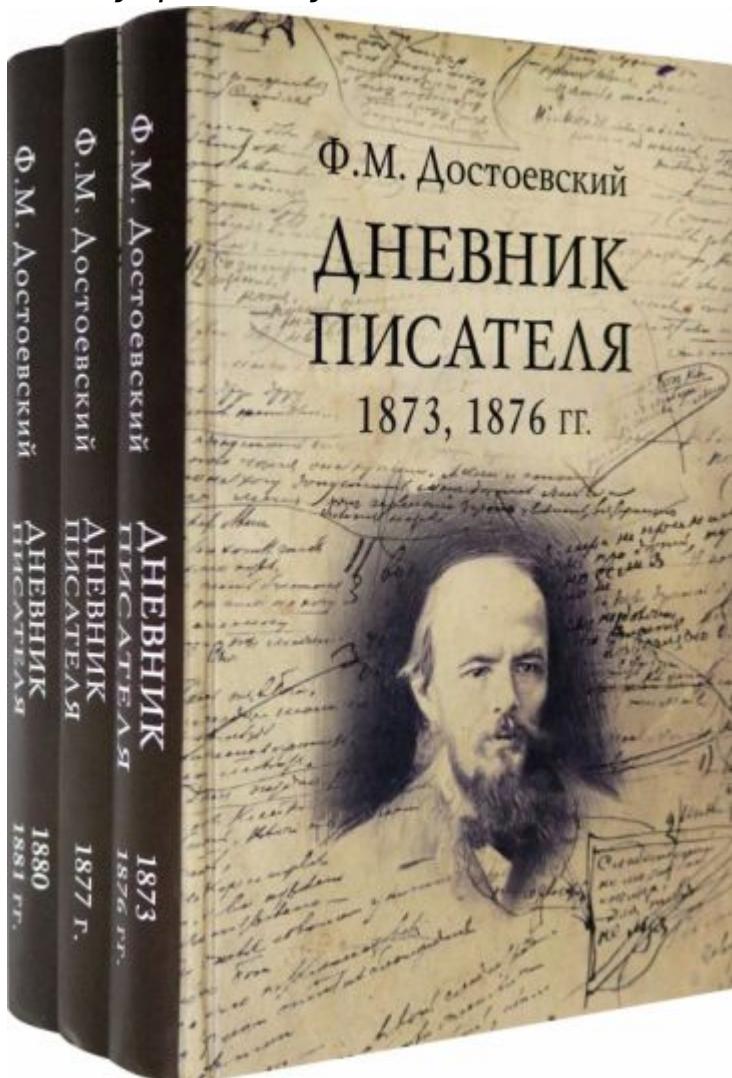
Hususanam, Stambul slawýan bileleşiginiň öňüni alýan we slawýanlartň sagdyn ýasaýyış-durmuş şertlerine geçme prosesuni bökdeýän ähli Slawýan we Gündogar dünýäsindäki oňsuksyzlyklary ýatyryp biljek funksiýany ýerine ýetirer. Şeýle ýagdaýda munuň ýeke-täk çykalgasy, Russiyanyň Stambuly diñe özi üçin, öz hasabyna eýelemegidir...

Stambul Gündogaryň merkezidir, şol bir wagtda-da dini merkezidir we munuň başynda Russiya bardyr. Şäher Russiya hökmany suratda gerekdir, hatda peýdalydyr, özuniň we tutuş Ýewropanyň ykbalynyň üýtgemegine baglanyşyklylykda az wagtlabam bolsa Peterburgý ýatdan çykarmaga we Gündogarda oturmaga mejburdyr.

Russiya Stambula eýelik etmek bilen birlikde külli slawýanlaryň we slawýanlardan aýry tutulmaýan ähli Gündogar halklarynyň azatlyklarynyň goragçysy, kepillendirihisi bolar. Ýüzlerçe ýyllap dowam eden musulman agalygy bu jemgyýetler üçin birlesdiriji däl-de, zulum ediji güýç bolupdyr we bu jemgyýetler olaryň agalygy astynda gymyldamaga-da milt edip

bilmändir, ýagny adam şekilli ýaşamandyrlar...

Russiýanyň bu uruşda anyk netije gazanyp biljek güýçde däldigine Danilewskiý ynanman biler.. Stambuly basyp almak üçin şeýle uruşa çenli amatly pursat hiç haçanam bolan däldir (bolmazam), husussnam Ýewropanyň häzirki ýa-da ýakyn geljekdäki syýasy ýagdaýy göz öñüne tutulanda, hakykatdanam amatly pursatdyr».

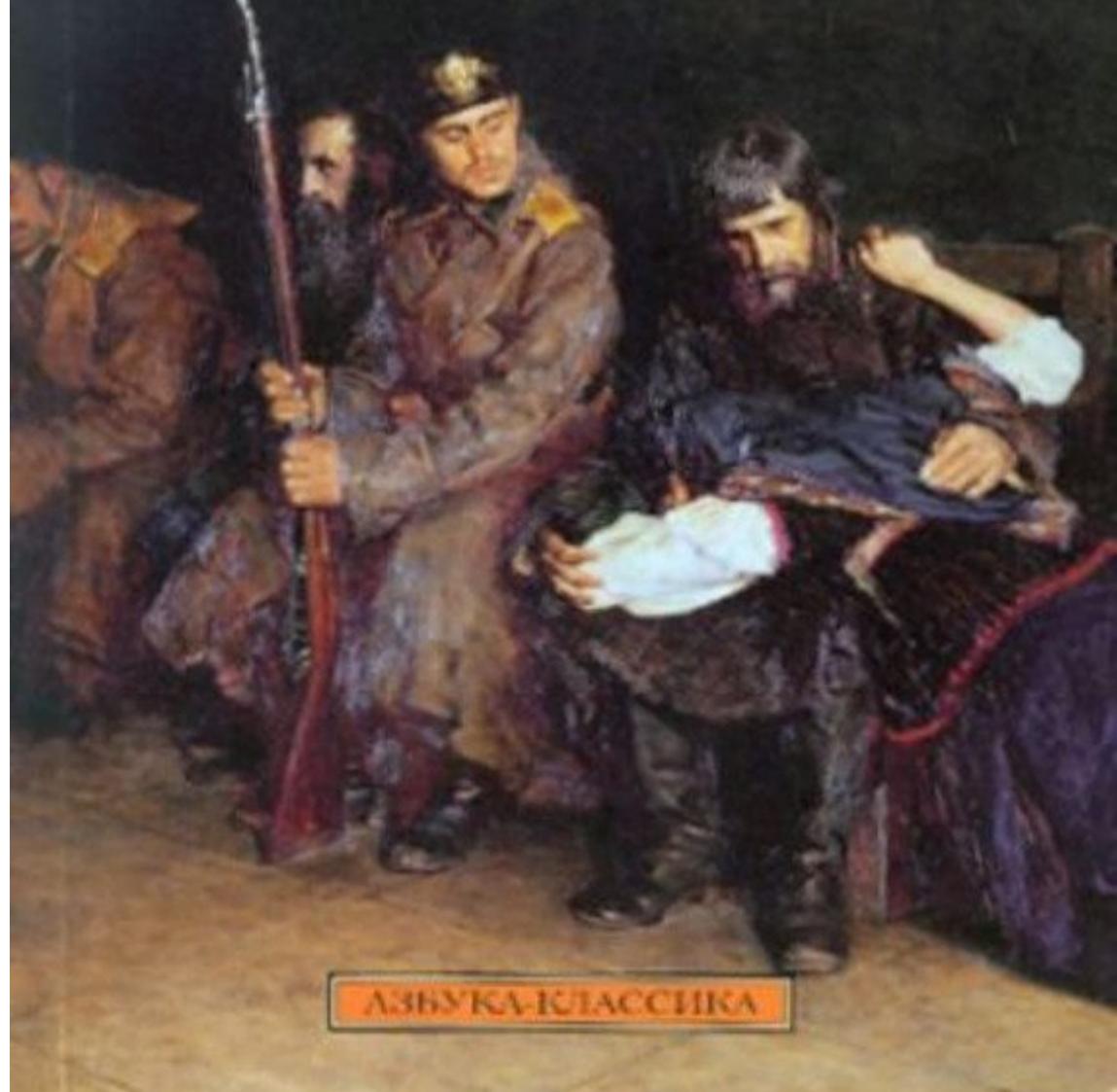
Şeýle sözler radikal dinçi fanatigiň däl-de, hut Dostonyň öz agzyndan çykypdyr.

Ýazyjy aýratynam Lew Tolstoýy ýigrenipdir. Ol Tolstoýy türkleri gowy görmekde we ýaşyryн musulmanlykda aýyplaýar. Tolstoý ýaly görnükli ýazyjlaryň eden eglişikleri sebäpli türkler ruslaryň başyna şunça dert-belalary getirenmiş.

Dosto edýän pikirleriniň çäginde eserleriniň ýaramaz gylykly gahrymanlaryny türklerden saýlap almaga ýykgyn edipdir. Dostonyň döreden iň erbet obrazlarynyň biri Gazziniň türk bolmagy-da töötälik däl, elbetde.

ФЕДОР
ДОСТОЕВСКИЙ

*Записки
из Мёртвого дома*

АЗБУКА-КЛАССИКА

Gazziniň obrazynyň janlandyrylan «Ölüler öýünden ýazgylar» («Записки из Мёртвого дома») powestinde türk gahrymanynyň gylyk-häsiýetini şeýle beýan edipdir:

«Şeýle-de onuň birmahallar wagtyny hoş geçirmek üçin kiçijik çagalary-da kyhlamakdan gaýtmandygyny aýdýardylar: Kiçijik çagany çola ýere çekip, ilki gorkuzýarmış, gynaýarmış. Görgüli çagajygy gorkuzmagyň, gözünüň oduny almagyň ýeterlik mazasyny görenden soñam kem-kemden, gyssanman, keýpihonlyk bilen ony kyhlaýarmış».

Meşhur ýazyjy Stefan Sweýg Dostoýewskiniň ömrüniň ahyrlarynda şahsyýetindäki nogsanlyklaryň we syýasy samsyklaçlygyň azalmagyň deregine artandygyny ýazýar.

Muňa garamazdan ussat ýazyjy romanlaryny ýazanda, hamana başga obraza eýe bolýan ýaly ajaýyp stili we beýan edijiliği bilen kämil eserleri döretmegini dowam etdiripdir. Yöne ol hemme ýaramaz gylgyndan el çekse-de türk duşmançılıgyndan hijem el çekip bilmändir.

Mehmet MAZLUM ÇELIK.

@MMazlumcel

celikmehmedmazlum@gmail.com

Şenbe, 30.03.2024 ý. Edebi makalalar